

DOLARİZASYON OLGUSU: TEORİK BİR İNCELEME VE TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Dollarization Phenomenon: A Theoretical Investigation and the Case of Turkey

Aysun Eser ÖZEN*

Özet

Bu çalışmanın amacı dolarizasyon kavramı hakkında tanıtıcı bilgiler vererek, Türkiye'nin yaşadığı dolarizasyon sürecini açıklamak ve son zamanlarda tekrar yükselmeye başlayan gayriresmi dolarizasyon eğilimlerine dikkat çekmektir. Özellikle 1990'lardan itibaren dünya ekonomilerinde ortaya çıkan krizlerle birlikte dolarizasyon olgusuna ilgi artmış ve bu konudaki literatür hızla gelişmeye başlamıştır. Dolarizasyonun ekonomiye zararları olduğu kadar faydalı etkileri de vardır. Buna bağlı olarak bazı ülkeler bilinçli bir şekilde resmi anlamda dolarizasyona geçerken, bazıları spontane bir şekilde gayriresmi dolarizasyon süreci yaşamaya başlamıştır. Özellikle krizlere eşlik eden enflasyonist eğilimler dolarizasyon yaratmakta olup, dolarizasyonun başka sebepleri de söz konusudur. Türkiye'de 1990'lı yıllarda ciddi bir gayriresmi dolarizasyon süreci yaşanmıştır. Daha sonra nispeten artan istikrar ve güven ortamına ve enflasyondaki yavaşlamaya bağlı olarak tersine dolarizasyon süreci başlamıştır. Fakat son birkaç yıldır dolarizasyonun bir göstergesi olan döviz mevduatları/toplam mevduatlar oranının tekrar yükselmeye başlaması gayriresmi dolarizasyondaki artışa işaret etmektedir. Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye'de ekonominin yapısından kaynaklanan nedenlerle bu risk her zaman mevcuttur.

Anahtar Kelimeler:

Dolarizasyon, Ekonomik
Krizler, Para, Türkiye

JEL Kodları:

E5, E4, G01

Abstract

The aim of this study is to give introductory information about the concept of dollarization in order to explain dollarization process experienced in Turkey in 1990's and additionally is to draw attention to the unofficial dollarization trend started to rise again in last few years. Especially since 1990s, the interest in dollarization has increased with the crises emerged in world economies. Beside the economic losses caused from dollarization, there are also beneficial effects. As a result, some countries have consciously switched to official dollarization, while some countries spontaneously start to live an informal dollarization process. Especially the inflation that accompanies the crises creates dollarization and there are also other causes. In the 1990s a serious unofficial dollarization process in Turkey has experienced. Later, due to the relatively stable atmosphere and the slowdown in inflation, the process of dollarization began to reverse. But the fact that the share of foreign exchange deposits in total deposits has started to rise again in the last few years points to the increase in the informal dollarization. Due to the structure of the Turkish economy which is an emerging country this risk is always present

Keywords:

Dollarization, Economic
Crises, Money, Turkey

JEL Codes:

E5, E4, G01

* Dr. Öğr. Üyesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-mail: aysun@nevsehir.edu.tr

1. Giriş

Özellikle 1990’lı yıllarda Türkiye’nin de içinde bulunduğu çok sayıda ülke ciddi ekonomik krizlerle karşı karşıya kalmıştır. Meksika Krizi (1994), Asya Krizi (1997), Rusya Krizi (1998), Brezilya Krizi (1999), Türkiye’deki Krizler (1999 ve 2001), Arjantin’deki Çöküş (2001) bu krizlerin başlıca örnekleridir. Krizler politika yapıcılarının ve uygulanan iktisadi politikaların şiddetli bir şekilde sorgulanmasına ve yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu krizlerden bir yandan sabit kur rejimleri sorumlu tutulurken, diğer yandan uluslararası finansal yapıyı yeniden şekillendirmek için çeşitli öneriler ileri sürülmüştür. Bunlar IMF’yi feshederek sermaye akımlarına kontrol uygulanmasından, küresel düzeyde bir son borç verme merciinin yaratılmasına kadar uzanan bir dizi öneriyi kapsamaktadır. Önerilerin en dikkat çekenlerinden bir tanesi ise, gelişen ülkelerin kendi paralarından tamamen vazgeçmeleri ve ileri bir ülkenin parasını yasal para olarak kabul etmeleridir. Bu öneri “dolarizasyon” olarak bilinmektedir ve az sayıda olmakla birlikte etkileri gittikçe artan bir grup iktisatçı tarafından ileri sürülmektedir.

Ekonomilerini istikrara kavuşturmak isteyen bazı ülkeler resmi anlamda dolarizasyon sürecini benimserken, birçok ülkede de dolarizasyonun bir politika olarak kabul edilmesi üzerinde yoğun tartışmalar başlamıştır. Dolarizasyonla ilgili literatür incelendiğinde, konuyla ilgili literatürün 1990’lı ve 2000’li yıllarda yoğunlaştığı dikkat çekmektedir. Çünkü bu dönemlerde çok sayıda ülke krizler yaşamış ve dolarizasyon hem resmi anlamda hem de gayriresmi anlamda ciddi bir politika tercihi haline gelmiştir.

Literatürdeki birçok iktisatçının dolarizasyonu savunmasına karşın, birçoğunun da eleştirdiği göze çarpmaktadır. Schuler (1999), resmi dolarizasyonun uluslararası para sistemini krizlere karşı daha az meyilli, daha dayanıklı hale getirmede önemli bir seçenek olduğunu, gelişen ülkelerin dolarizasyonu dikkate almalarında fayda olduğunu ileri sürerek desteklemektedir. Bogetic (2000), ülke örneklerinden hareketle dolarizasyon sürecinin faydalarına dikkat çekmiş ve dolarizasyonu benimseyecek ülke sayısının artacağını ifade etmiştir. Calvo (1999), dolarizasyonun para politikasının tahmin edilebilirliğini ve güvenilirliğini artırdığını, devalüasyon riskini ortadan kaldırarak, krizlerin kötüleşmesini önlediğini, faiz hadlerini düşürmek suretiyle istikrara katkı sağladığını ileri sürerek dolarizasyonu savunmuştur. Arteta (2001), dolarizasyonu tercih eden Ekvator örneğinden hareketle dolarizasyonun enflasyonu düşürdüğünü, beklentileri istikrara kavuşturduğunu ve diğer ülkeler için de iyi bir seçenek olabileceğini öne sürerek, dolarizasyonu desteklemiştir. Lopez (2002), Ekvator’un dolarizasyonu benimsedikten sonra geçmişte olmadığı kadar iyi bir makroekonomik performans yakaladığını ve dolarizasyonun iyi bir politika seçeneği olduğunu savunmuştur. Munhupedzi ve Chidakwa (2017), dolarizasyonla sağlanan faydaların maliyetlerinden fazla olduğunu, yeterli likidite sağlanması gibi şartlar yerine getirildiğinde dolarizasyonun bütün faydalarının ortaya çıkacağını, ülkedeki yatırımların ve iş çevresinin olumlu etkileneceğini ifade ederek dolarizasyonu desteklemiştir.

Buna karşılık dolarizasyonu eleştiren birçok yazar da mevcuttur. Bunlardan Sachs ve Larrain (1999), dolarizasyonun piyasa dengesizliklerinin giderilmesinde çok aşırı uç bir rejim olduğunu, senyoraj geliri ve son borç mercii işlevinin kaybı gibi maliyetleri olacağını ve dolarizasyon sürecine girilirse, süreci tersine çevirmenin zor olduğunu ileri sürerek dolarizasyonu eleştirmiştir. Acosta (2001), dolarizasyonun ülkelerin tepki kapasitesini azaltan

sunu bir karar olduğunu, gelişmeyi ve liberalizasyonu teşvik etmeyeceğini ileri sũrerek eleştirmiştir. Edwards (2001), dengesiz dış ticaret hadleri olan, ˆnemli ekonomilerle derinlemesine entegre olmayan ve finansal sektˆrũ bũyũk oranda ulusal para ile çalışan ˆlkelerin, dolarize olurlarsa ˆnemli maliyetlere maruz kalacağını, dışsal şoklarla baş etmede zorluk çekeceklerini ileri sũrerek dolarizasyonu eleştirmiştir.

Dolarizasyon 1990'lı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerle birlikte ilk defa ortaya çıkmış bir olgu değildir. Daha ˆncesinde resmi anlamda dolarizasyonu benimsemiş olan ya da kısmi anlamda dolarizasyon sũrecini yaşamakta olan çok sayıda ˆlke vardır. Dolayısıyla konuyla ilgili literatũr oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak 1990'lardaki ekonomik krizlere kadar, ˆzellikle resmi dolarizasyonun pratikte hayata geçirilmesinin ya da yaygınlaşmasının zor olduğu dũřtũldũđũ için, konu ile ilgili literatũr oldukça sınırlı kalmıştır. Bununla birlikte yukarıda bahsedilen ekonomik krizlerin bir ˆzũm yolu olarak dolarizasyona yˆnelik ilgiyi arttırması, literatũrũn de bu dˆnemde gelişmesine neden olmuştur. Başka bir ifadeyle dolarizasyonla ilgili literatũrũn ancak 1990'lı yıllarda ciddi gelişmeler gˆsterdiđi sˆylenebilir. Son zamanlarda dolarizasyonla ilgili olarak yapılan çalışmalar ise daha çok finansal dolarizasyon, yũkũmlũlũk dolarizasyonu gibi alanlara yˆnelmiřtir.

Tũrkiye'de de dolarizasyon sũreci ile ilgili çalışmalar mevcut olup, bazıları şunlardır. etin (2004), Tũrkiye ˆrneđinden hareketle enflasyon, dˆviz kuru belirsizliği ve dolarizasyon ilişkisini araştırmış, enflasyondan kur belirsizliğine, kur belirsizliğinden dolarizasyona doğru Granger nedenselliği tespit etmiştir. Yılmaz (2005), Tũrkiye ˆrneđinden hareketle finansal dolarizasyonun nedenlerini ve sonuçlarını tartışmış, ilgili dˆnem itibarıyla Tũrkiye'deki tersine dolarizasyon sũrecine dikkat çekmiştir. Terzi ve Kurt (2007), enflasyon, dˆviz kuru, para arzı, ithalat ve ihracat fiyatları değişkenleri ile Tũrkiye ekonomisinde kurdan fiyatlara geçiş etkisinin yũksek ve dũřũk dolarizasyon dũzeylerinde değişim gˆsterip gˆstermediđi VAR yˆntemi ile araştırılmışlardır. 1995-2006 dˆnemi için yapılan VAR analizinde, reel dˆviz kurundan enflasyona doğru Granger anlamda bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Taşseven ve ınar (2015) ise Tũrkiye'deki borç dolarizasyonunun belirleyicileri ile ilgi yaptıkları çalışmada, şirketlerin dˆviz cinsinden borçlanmasının kısıtlanması gerektiğine dikkat çekmişlerdir. Bu alışmanın Tũrkiye ile ilgili diğer çalışmalardan farkı, tanıtıcı nitelikte olması, kavramsal dũzeyde bilgilerin verilmesini takiben Tũrkiye'deki dolarizasyonun boyutunu ortaya koymasıdır.

Çalışmada ˆncelikle dolarizasyon olgusunun tanımı ˆzerinde durulmuş ve tũrleri açıklanmıştır. Ardından dolarizasyonun bir politika olarak seçilmesinin ve ortaya çıkmasının nedenleri ˆzerinde durulmuştur. Bunu takiben, dolarizasyon sũrecinin ˆlke ekonomisinde neden olduğu maliyetler ve sağladığı faydalar açıklanmaya çalışılmıştır. Son olarak dũnya ˆzerinde dolarizasyona ilginin en çok arttığı 1990'lı yıllarda Tũrkiye dahil dolarizasyon sũrecini tecrube etmiş olan ˆlkeler hakkında bilgi verilmiş, 2000 sonrası Tũrkiye'nin dolarizasyon açısından ne durumda olduğu ortaya konulmuştur.

2. Dolarizasyonun Tanımı ve Tũrleri

Tũrke literatũrde dolarizasyon kavramı ile eř anlamlı olarak genellikle "para ikamesi" kavramı kullanılmaktadır. Yabancı literatũrũn bir kısmında da aynı durum sˆz konusudur. Ancak aşağıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı ˆzere dolarizasyon kavramı para ikamesi

kavramı ile tamamen aynı anlama gelmemektedir.

Dolarizasyon paranın değer saklama, hesap birimi olma ve ödeme aracı olma gibi temel işlevlerini yerine getirmek üzere, yabancı paranın yerli paranın yerini almasıdır. Dolarizasyon olgusu ile ilgili yabancı literatürde yukarıdaki tanıma benzer tanımlar yapılmakla birlikte, bazı çalışmalarda dolarizasyon kavramı doğrudan doğruya resmi dolarizasyonu ifade edecek şekilde kullanılmaktadır.

Tanımı netleştirmek açısından dolarizasyonun türlerini açıklamakta fayda vardır. Joint Economic Committee Staff Report’da dolarizasyon olgusu gayriresmi dolarizasyon, yarı resmi dolarizasyon ve resmi dolarizasyon olmak üzere üç türe ayrılmıştır (Schuler, 1999);

Gayriresmi dolarizasyon: Genellikle yurt dışında tutulan yabancı hisse senetleri ve diğer parasal olmayan varlıklar, yurt dışındaki yabancı mevduatlar, yurt içi bankacılık sistemindeki yabancı mevduatlar, cüzdanlardaki ya da yastık altındaki yabancı banknotlar mevcutsa, gayriresmi dolarizasyonun varlığından söz edilir. Birçok çalışmada geçen “para ikamesi” kavramı, dolarizasyonun gayriresmi dolarizasyon aşamasına ya da türüne tekabül etmektedir.

Yarı resmi dolarizasyon: Bu tür dolarizasyonda yabancı para yasal kabul görmekte ve banka mevduatlarındaki payı yüksek olmaktadır, ama bununla birlikte ücret, vergi ödemelerinde ve günlük harcamalarda yerli paranın yanında ikincil bir rol oynamaktadır.

Resmi dolarizasyon ya da tam dolarizasyon: Yabancı para yasal olarak özel ve hâkim bir statüye sahip olduğunda ortaya çıkmakta, bu durumda hükümet yabancı parayı yasal anlamda kabul etmekte ve kendi ödemelerinde kullanmaktadır.

Fontaine, dolarizasyonu *resmi dolarizasyon* ve *spontane dolarizasyon* olmak üzere iki türe ayırmaktadır. (Fontaine, 2000: 34-35). Burada spontane dolarizasyondan kastedilen, kendiliğinden ortaya çıkan gayriresmi dolarizasyon sürecidir. (Yeyati ve Sturzenegger, 2002) gibi bazı yazarların çalışmalarında ise, gayriresmi dolarizasyon kavramı yerine *de facto (fili) dolarizasyon* kavramı kullanılmaktadır.

Dolarizasyonla ilgili literatürde önde gelen iktisatçılardan Calvo (1999), dolarizasyonu *kısmi dolarizasyon* ve *tam dolarizasyon* şeklinde ikiye ayırmaktadır. Calvo’ya (1999) göre ülkede yabancı bir para birimi, paranın değer saklama, hesap birimi olma, ödeme aracı olma şeklindeki üç klasik fonksiyonundan birini yerine getirmede kullanılıyorsa, o ülkede *kısmi dolarizasyon* vardır. Calvo’ya (1999) göre Bolivya, Peru ve Türkiye başta olmak üzere birçok ülkede kısmi dolarizasyon yaşanmaktadır. Bu ülkelerde dolar mevduatları toplam mevduatların %30’unu geçmiştir. Bir ülke, madeni para dışında kendi parasının kullanımını tamamen bırakırsa, o ülkede *tam dolarizasyondan* bahsedilir.

Hijazeen ve Assaf (2018), kullanımlarına göre dolarizasyonu üç türe ayırır. *Ödeme dolarizasyonu* dövizin ödeme aracı olarak kullanılmasından kaynaklanır. *Finansal dolarizasyon* ülke vatandaşlarının finansal varlıklarını döviz cinsinden tutmasından kaynaklanır. *Reel dolarizasyon* ise fiyat ve ücretlerin yabancı para cinsinden belirlenmesidir.

3. Dolarizasyonun Nedenleri

Meyer (2000), dolarizasyonun başlıca nedenleri olarak şu faktörlerden bahsetmektedir. Tekrarlayan yüksek enflasyon ve yerli paranın devalüasyonundan/yıpranmasından sonra, halk

yerli parayı güvenilir bir değer saklama aracı olarak görmemekte; bunun yerine yabancı parayı ya da yabancı paraya göre belirlenen varlıkları tutmayı tercih etmektedir. Aynı şekilde halk uzun vadeli borç işlemlerini yerli parayla gerçekleştirmekte isteksiz davranmaktadır. Çünkü, insanlar yerli paranın gelecekteki satın alma gücüne yönelik tahminleri sonucunda, yerli paraya güvenlerini kaybetmekte ve bunun sonucunda finansal işlemler dolara bağlı olarak belirlenmektedir. Enflasyon yüksek ve değişken olduğunda, güvenilir enflasyon ölçümleri mevcut olmadığında, yerli para ile enflasyona endekslenmiş anlaşmalar yapmak yerine, yabancı para ile anlaşmalar yapmak daha kolay olmaktadır. Enflasyon yüksek iken, fiyatları yerli paraya göre sık sık ayarlamak yerine, yabancı bazında fiyat oluşturmak daha kolay olmaktadır.

Dikkat edilirse, yukarıda sayılan nedenlerin tümünün altında yerli paraya duyulan güvensizlik yatmaktadır. Bunun temel nedeni ise, uygulanan yanlış iktisadi politikalar sonucunda ortaya çıkan ekonomik ve finansal krizlerle, para krizlerinin yarattığı sorunlardır.

4. Dolarizasyonun Maliyetleri ve Faydaları

Dolarizasyonu eleştiren ve savunan iktisatçıların görüşleri incelendiğinde, dolarizasyonun sağladığı faydalar ve neden olduğu maliyetler ortaya çıkmaktadır. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, aşağıda sıralanan maliyet ve faydaların bazılarının sadece resmi dolarizasyon uygulanması durumunda geçerli olmasıdır. Dolarizasyonun neden olması beklenen başlıca maliyetler şunlardır (Antinolfi ve Keister, 2001: 29-35);

Dolarizasyonun belli başlı maliyetlerinden birisi, para basma gücünün sağladığı senyoraj gelirlerinin¹ kaybıdır. Bazı gelişen ekonomilerde senyoraj gelirleri hükümet gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Yerli paraya olan talebin yabancı paraya kayması sonucunda, hükümetin senyoraj gelirlerinin azalması, dolarizasyonun önemli maliyetlerinden birisidir.

Ayrıca dolarizasyon ekonominin korunmasını garanti etmez, ülkeler arasında yaşanan siyasi bir kriz, ekonomide kayıpların ortaya çıkmasına neden olabilir. Dolarizasyona gečen bir ülke ekonomik faaliyetlerinde kur riskinden kurtulabilir, ancak bunun yerini ülke riski alır. Her ne kadar dolarizasyon kararı güçlü bir ülkenin parası dikkate alınarak verilse de söz konusu ülke ekonomisinde ortaya çıkan bir kriz ya da ülkede görülen siyasi istikrarsızlık gibi olumsuzluklar o ülkeyi riskli hale getirecek, parası da riskli hale gelecektir.

Merkez bankası para basma yetkisini yitirir ve diğer bankalara karşı nihai ödünç mercii olma niteliği ortadan kalkar. Bundan dolayı bankacılık sektöründe bir sorun yaşandığında ve bankalardaki paralara bir hücum başladığında, merkez bankasının para basıp bankalara borç vererek istikrarsızlığa müdahale etme şansı da ortadan kalkar. Hükümet bağımsız bir para ve kur politikası uygulama yeteneğini kaybeder, para politikasını kontrol etmedeki etkinliğini yitirir. Ülkede yürütölen para politikası, parası benimsenen ülkenin kararlarından etkilenir. Enflasyon, deflasyon gibi bir istikrarsızlık ortaya çıktığında para arzını artırarak ya da azaltarak, faiz oranlarını değiştirerek istikrarsızlıklara müdahale eden hükümet, dolarizasyon sürecinde para arzını istediği zaman değiştiremez. Bu konuda ülkede benimsenen yabancı paranın ait olduğu ülkeye bağımlı kalınır. Gelirleri yerli para cinsinden olan firmalar, döviz cinsinden borçlanmak zorunda kalırlar ve yüksek bir devalüasyon sonucunda borçlarını döndürememe problemi ile

---

¹ Senyoraj geliri, bir ülke parasının piyasa değeri ile o parayı basmanın maliyeti (kâğıt, mürekkep vs. masrafi) arasındaki farktan kaynaklanan gelirdir.

karşılaşabilirler. Bunun sonucunda bu gibi firmalarla iş yapan bankalar iflas durumuna gelebilir. Döviz kurlarında gerektiği zaman ayarlama yapma imkânı azalır. Özellikle dış ödemeler bilançosundaki dengesizlikleri gidermek üzere başvuru kur ayarlamalarından vazgeçilir.

Dolarizasyondan beklenen başlıca faydalar ise şunlardır. Dolarizasyon, merkez bankalarının para arzına gereksiz müdahalelerinden kaynaklanan istikrarsızlıklara engel olur. Özellikle merkez bankalarının bağımsızlığının söz konusu olmadığı ya da tam anlamıyla sağlanmadığı ülkelerde, hükümet ihtiyaç duydukça para basılması ülkede para arzının gereğinden fazla genişlemesine ve enflasyona neden olur. Dolarizasyon benimsendiğinde ise bu risk ortadan kalkar. Dolarizasyon ülkenin yabancı kredi maliyetlerini azaltabilir. Çünkü dolarizasyon sonucu ekonomide sağlanacak istikrar, ülkeye giren kredilerin geri dönme riskini azaltır, güven artar ve bu da daha uzun vadeli ve daha düşük maliyetli kredilerin ülkeye girme imkanını artırır. Dolarizasyon, uluslararası ticaretin gelişimini teşvik eder. Aynı parayı kullanan ülkeler arasındaki ticaret hacmi, farklı ülkelerle yaptıkları ticaretin hacminden çok daha büyük olacaktır. Yine bunun temel nedeni de dolarizasyon sonucunda kur riskinin ortadan kalkması ve bunun yanı sıra farklı para ve kur uygulamalarından kaynaklanan maliyetlerin de (dönüştürme vs.) ortadan kalkmasıdır.

Dolarizasyon sonucu sağlanan ekonomik istikrar, hükümete ve uyguladığı politikalara duyulan güveni artıracaktır. Dolarizasyon sayesinde halkın enflasyona ve devalüasyona karşı kendisini koruması mümkün olacaktır. Nitekim, birçok gelişmekte olan ülkede gayriresmi dolarizasyonun boyutlarının yüksek olmasının temel nedeni de budur. Dolarizasyon yukarıda belirtildiği gibi kur riskini ortadan kaldırarak, uzun vadeli borçlanmayı mümkün kılar; böylece firmalara uzun vadeli yatırım projelerini finanse edebilme imkânı sağlar. Yerli para istikrarsız ise her an devalüe edilebilir ve kur farkından kaynaklanan risk primi yükselir. Dolarizasyon ise devalüasyon riskini ve yerel faiz oranları üzerindeki devalüasyon risk primini ortadan kaldırarak, yerel faiz hadlerinin seviyesini ve hassasiyetini azaltır. Yüksek enflasyon ve devalüasyon riskini ortadan kaldırarak, yerel uzun dönemli sermaye piyasalarının gelişmesine yardımcı olur. Uluslararası ticaret ve yatırımlarda işlem maliyetlerini azaltır ve böylece bunların gelişmesine yardımcı olur. Para krizlerini ortadan kaldırarak ve yerli finansal firmaların dünya piyasaları ile bütünleşmesini kolaylaştırarak, finansal kırılganlığı azaltır.

Yukarıda sayılan çok sayıda faydaya rağmen, maliyetlerinin de oldukça yüksek olması, aşağıdaki tablolarda da görülebileceği gibi, resmi anlamda dolarizasyonu benimseyen ülke sayısının sınırlı kalmasına neden olmuştur.

5. Dolarizasyonun Etkileri

Dolarizasyonun etkileri gayriresmi dolarizasyon ve resmi dolarizasyonda farklılık arz etmektedir. İktisatçıların dolarizasyon üzerine yazdıkları çalışmaların çoğu, gayriresmi dolarizasyon ve bunun da özellikle “para ikamesi”² safhası üzerinde yoğunlaşmıştır. Çalışmaların bulguları büyük ölçüde farklılık arz etmektedir çünkü gayriresmi dolarizasyonun karışık etkileri vardır. Gayriresmi dolarizasyon bir yandan yerli paraya yönelik talebi istikrarsız hale getirebilir. Halk aniden yabancı paraya yönelirse, bu yerli paranın değer kaybetmesine ve enflasyon spiralinin ortaya çıkmasına neden olabilir. Halk büyük ölçüde döviz mevduatı

² Para ikamesi, halkın yasal anlamda yerli parayı kullandığı varsayılsa da pahalı mallar için ödeme yaparken, döviz kullanması durumu

tuttuğunda, iç veya dış faiz hadlerindeki bir değişme döviz spekülasyonuna aracı olarak, bir para cinsinden diğer bir para cinsine büyük kaymaları tetikleyebilir. Böyle kaymalar, yerli para arzı hedefini tutturmaya çalışan merkez bankasının işini güçleştirebilir.

Diğer yandan gayriresmi dolarizasyon, yerli para açısından enflasyona bir engel teşkil edebilir ve bankacılık sisteminin istikrarını artırabilir. Yerli bankaların döviz mevduatı kabul etmelerine izin verilmesi, mevduat sahiplerinin yabancı paraya geçmek istediklerinde paralarını ülke dışına çıkarmak zorunda kalmayacakları anlamına gelir. Böylece devalüasyonun banka hücumuna yol açma riski küçülür. Bazı durumlarda bankacılık sistemi üzerindeki “istikrar etkisi” çok önemli iken, bazı durumlarda da para talebi üzerindeki “istikrarsızlık etkisi” çok önemlidir. Bundan dolayı, iktisatçılar gayriresmi ve yarı resmi dolarizasyonun arzu edilen veya edilmeyen durumlar olması hususunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir.

Resmi anlamda dolarize olmuş bir ülke, parasını kullandığı ülke ile birleşik bir para alanının bir parçası olur. Resmi dolarizasyonu analiz etmek gayriresmi dolarizasyonu analiz etmekten daha kolaydır çünkü, yerli para ortadan kalktığı için, yerli para ile yabancı para arasındaki kaymalardan kaynaklanan problemler de ortadan kalkar. Gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek enflasyon ve diğer parasal problemler, daha yaygın bir şekilde kullanılan yabancı paralardan ziyade yerli paradan kaynaklandığı için, resmi dolarizasyon bu problemleri ortadan kaldırır.

6. Dolarizasyon Süreci Yaşayan Ülkeler ve Türkiye

1990’lı yıllarda ve 2000 yılında dolarizasyonun gayriresmi, yarı resmi ve resmi olmak üzere değişik tiplerini tecrübe eden ülkeler Tablo 1 ve Tablo 2’de görülmektedir. Buna göre ilgili yıllarda resmi anlamda dolarizasyonu benimseyen ülke sayısına göre gayriresmi anlamda dolarizasyon sürecini yaşayan çok sayıda ülke mevcuttur.

Tablo 1: 1995 Yılı İtibarıyla Yüksek ve İlimli Gayriresmi Dolarizasyon Süreci Yaşayan Ülkeler

Yüksek Derecede Dolarize Olmuş Ülkeler	İlimli Dolarizasyon Sürecini Yaşayan Ülkeler
Arjantin, Azerbeycan, Belarus, Bolivya, Kamboçya, Kosta Rika, Hırvatistan, Gürcistan, Gine, Laos, Letonya, Mozambik, Nikaragua, Peru, Sao Tome, Tacikistan, Türkiye ve Uruguay	Arnavutluk, Ermenistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Dominik, Ekvator, Mısır, El Salvador, Estonya, Gine, Honduras, Macaristan, Jamaika, Ürdün, Litvanya, Makedonya, Malavi, Meksika, Moldova, Moğolistan, Pakistan, Filipinler, Polonya, Romanya, Rusya, Sierra Leone, Slovak Cumhuriyeti, Trinidad ve Tobago, Uganda, Ukrayna, Özbekistan, Vietnam, Yemen ve Zambiya

Kaynak: Schuler, 1999.

Yabancı para verilerine dayanan bir araştırmada 1995 itibarıyla 18 ülke “yüksek derecede dolarize olmuş ülke” olarak sınıflandırmaktadır. (Bkz. Tablo 1) Bu kavramla, döviz mevduatlarının geniş anlamda para arzının %30’unu geçtiği ülkeler kastedilmektedir. Araştırmada döviz mevduatlarının geniş anlamda para arzının %16,4’ünü oluşturduğu 34 ülke ise “ilimli dolarizasyon” sürecini yaşayan ülkeler kategorisine dahil edilmektedir.

Tablo 2: Ocak 2000 Tarihi İtibarıyla Gayriresmi, Yarı Resmi ve Resmi Dolarizasyon Süreci Yaşayan Ülkeler

	Gayriresmi Dolarizasyon	Yarı Resmi Dolarizasyon	Resmi Dolarizasyon
1.	Arjantin	Bahamalar	Bhutan
2.	Bolivya	Kamboçya	Bosna
3.	Meksika	Haiti	Brunei
4.	Peru	Laos	Channel Adaları
5.	Ermenistan	Liberya	Lesotho
6.	Azerbaycan		Lüksemburg
7.	Gürcistan		Nontengro
8.	Rusya		Namibya
9.	Ukrayna		Tacikistan
10.	Moğolistan		
11.	Mozambik		
12.	Romanya		
13.	Türkiye		
14.	Vietnam		

Kaynak: Schuler, 1999.

Tablo 3’de, yüksek derecede dolarize olmuş ülkelerin yabancı banka mevduatlarının payları görülmektedir.

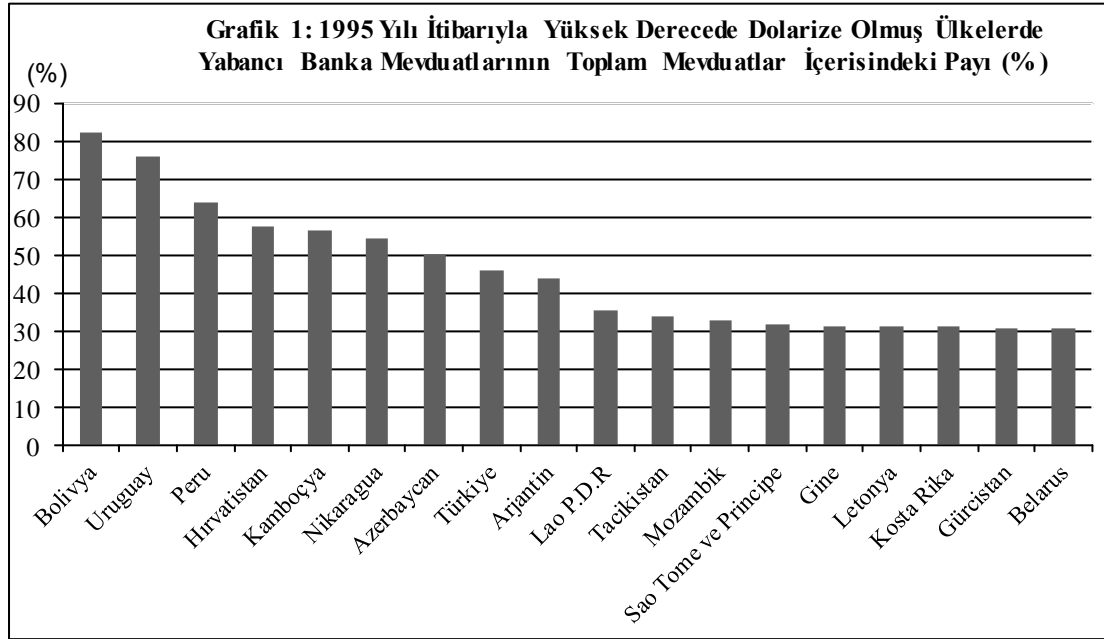
Her üç tabloya da bakıldığında, Türkiye’nin 1995 ve 2000 yıllarında gayriresmi dolarizasyon sürecini yaşayan ülkeler arasında olduğu göze çarpmaktadır. Tablo 3’te ise, Türkiye’nin %46,1’lik payla oldukça yüksek bir gayriresmi dolarizasyon süreci yaşamakta olduğu görülmektedir. Yastık altı edilen yabancı tasarrufların da hesaba katılması durumunda, Türkiye’de gayriresmi dolarizasyonun boyutlarının çok daha büyük olduğu söylenebilir.

Tablo 3: 1995 Yılı İtibarıyla Yüksek Derecede Dolarize Olmuş Ülkelerde Yabancı Banka Mevduatlarının Toplam Mevduatlar İçerisindeki Payı

Sıra	ÜLKE	Döviz Mevduatı/Toplam Mevduat (%)
1.	Bolivya	82,3
2.	Uruguay	76,1
3.	Peru	64,0
4.	Hırvatistan	57,4
5.	Kamboçya	56,4
6.	Nikaragua	54,5
7.	Azerbaycan	50,3
8.	Türkiye	46,1
9.	Arjantin	43,9
10.	Lao P.D.R	35,6
11.	Tacikistan	33,7
12.	Mozambik	32,6
13.	Sao Tome ve Principe	31,9
14.	Gine	31,2
15.	Letonya	31,1
16.	Kosta Rika	31,0
17.	Gürcistan	30,8
18.	Belarus	30,7

Kaynak: Meyer, 2000.

Kaynak: Tablo 3

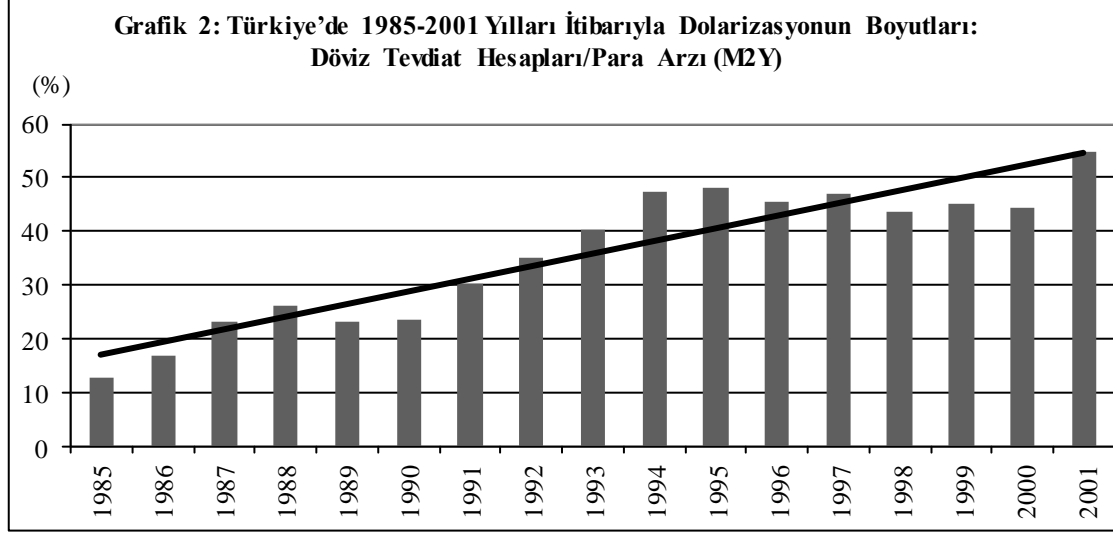
Tablo 4’te Türkiye’deki dolarizasyonun boyutlarındaki değişmeler 1985-2001 yılları dikkate alınarak gösterilmiştir. Dolarizasyonun göstergesi olarak TL cinsinden döviz tevdiat hesaplarının, geniş anlamda para arzına oranı ($M2Y = \text{Dolaşımdaki Para} + \text{Toplam Mevduatlar} + \text{Döviz Tevdiat Hesapları}$) kullanılmıştır.

Tablo 4: Türkiye’de 1985-2001 Yılları İtibarıyla Dolarizasyonun Boyutları: Döviz Tevdiat Hesapları/Para Arzı (M2Y)

Yıllar	Döviz Tevdiat Hesapları-DTH (Milyar TL)	Para Arzı –M2Y (Milyar TL)	DTH/M2Y (%)
1985	1.183	9.328	13
1986	2.436	14.609	17
1987	5.356	23.004	23
1988	9.512	36.707	26
1989	14.135	61.274	23
1990	21.793	93.363	23
1991	50.936	168.054	30
1992	103.234	293.970	35
1993	190.617	473.059	40
1994	565.005	1.195.353	47
1995	1.157.966	2.414.597	48
1996	2.448.816	5.373.709	46
1997	5.005.258	10.664.059	47
1998	8.789.452	20.212.650	43
1999	18.160.903	40.153.556	45
2000	24.936.966	56.046.300	44
2001	57.146.816	104.132.803	55

Kaynak: DPT, 2004.

Başlangıç yılı olarak 1985 yılının seçilmesinin nedeni, TL'nin bu dönemde convertibl hale gelmiş olmasıdır. Tablo incelendiğinde dolarizasyonun boyutlarının Türkiye’de ne kadar yüksek olduğu görülmekte ve özellikle kriz yıllarında (1994, 1995 ve 2001) hızlı bir artış gösterdiği gözlemlenmektedir. Bu durum Grafik 2’de daha net gözükmemektedir.

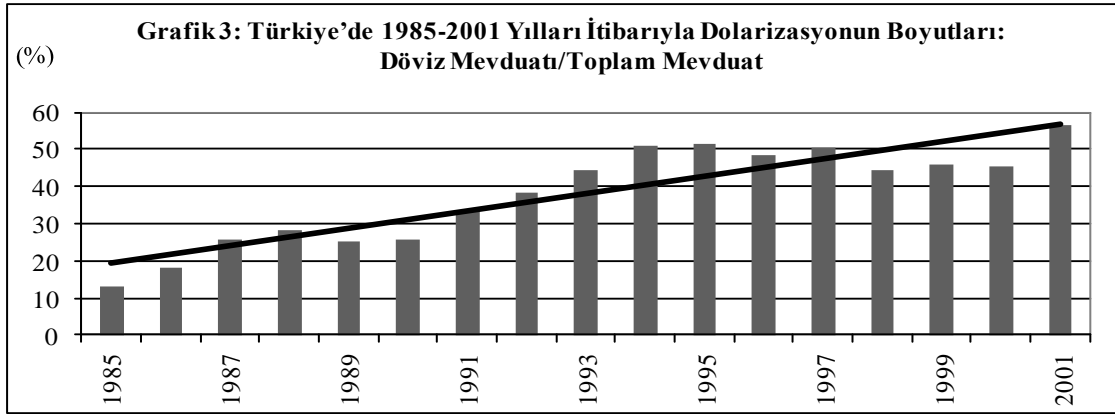

Kaynak: Tablo 4

Tablo 5: Türkiye’de 1985-2001 Yılları İtibarıyla Dolarizasyonun Boyutları: Döviz Mevduatı/Toplam Mevduat

Yıllar	Döviz Mevduat (Milyar TL)	Toplam Mevduat (Milyar TL)	Döviz Mevduat/Toplam Mevduat (%)
1985	1.183	9.241	13
1986	2.436	13.279	18
1987	5.356	20.775	26
1988	9.512	33.594	28
1989	14.135	56.371	25
1990	21.793	84.088	26
1991	50.936	153.980	33
1992	103.234	268.957	38
1993	190.617	429.185	44
1994	565.005	1.109.461	51
1995	1.157.966	2.239.066	52
1996	2.627.629	5.428.049	48
1997	5.493.852	10.896.636	50
1998	8.789.452	19.703.195	45
1999	18.420.635	40.114.009	46
2000	25.341.684	56.002.514	45
2001	58.732.348	103.654.033	57

Kaynak: DPT, 2004.

Kaynak: Tablo 5

Tablo 5 ve Tablo 6, Türkiye’de dolarizasyonun boyutlarını, döviz mevduatlarının toplam mevduatlar içindeki payını dikkate alarak ortaya koymaktadır. Bu tablodaki rakamlar da yukarıda açıklanan bulguyu doğrulamakta olup, incelenen dönemde Türkiye’de dolarizasyonun boyutlarının oldukça yüksek seviyelerde olduğunu göstermektedir.

7. 2000 Yılı Sonrası Türkiye’de Dolarizasyon

Bu dönemde, üç nedenden dolayı döviz mevduatlarının toplam mevduatlar içerisindeki payı yüksek gerçekleşmiştir. Birincisi Türkiye’de para politikasına güvenin azalması, ikincisi enflasyonun özellikle son zamanlarda yükselişe geçmesi, üçüncüsü gelişmiş ülkelerde faizlerin artmaya başlamasıdır.

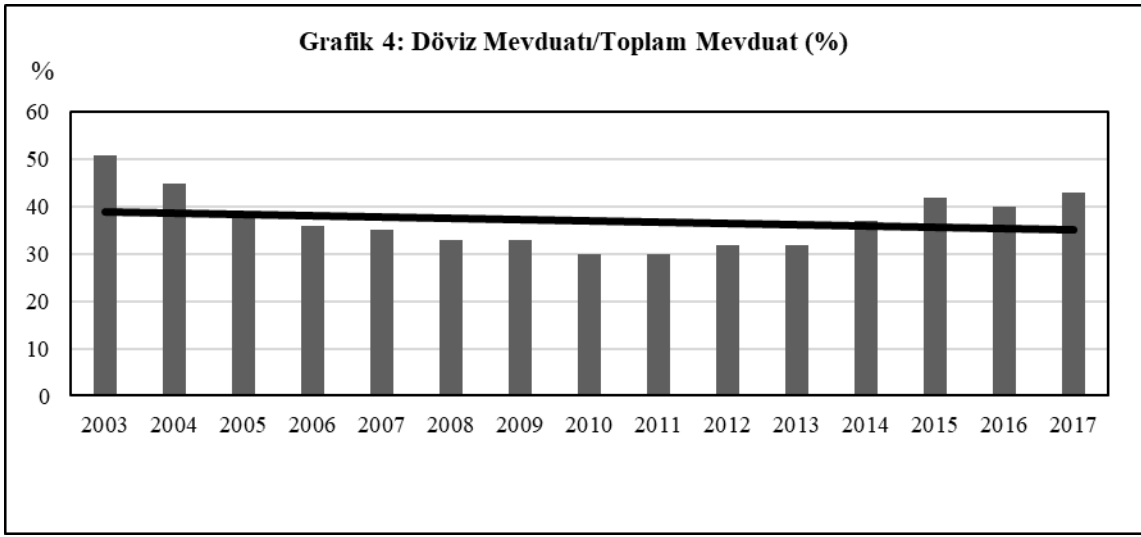
Tablo 6: Türkiye’de 2000 Yılı sonrası Dolarizasyonun Boyutları: Döviz Mevduatı/Top. Mevduat

Yıllar	Toplam Mevduatlar (Milyon TL)	Döviz Mevduatları (Milyon TL)	Döviz Mevduat/Toplam Mevduat (%)
2003	1.537.655	790.815	51
2004	2.061.719	920.492	45
2005	2.589.305	991.450	38
2006	3.357.037	1.194.895	36
2007	3.981.043	1.411.345	35
2008	4.839.317	1.615.977	33
2009	5.722.769	1.901.182	33
2010	6.706.024	2.033.640	30
2011	7.890.613	2.387.000	30
2012	8.670.546	2.733.655	32
2013	10.220.406	3.271.589	32
2014	11.880.716	4.410.669	37
2015	14.174.375	5.889.224	42
2016	15.915.157	6.421.304	40
2017	19.116.456	8.186.125	43

Kaynak: BDDK, 2018.

Tablo 6 incelendiğinde ilgili dönemin başında %51 olan Döviz Mevduat/Toplam Mevduat oranının 2012’ye kadar düşme eğiliminde olduğu, ancak bu tarihten günümüze tekrar artma eğilimine geçtiği görülmektedir. Tablodaki en dikkat çekici nokta 2015 ve 2017 yılları itibarıyla yine dövize yönelme oranının yani dolarizasyon eğiliminin birden artmış olmasıdır. Ülkedeki enflasyon oranının yeniden artmaya başlaması, jeopolitik risklerdeki artış ve savaş beklentisi ve tüketici güvenindeki azalma bunun başlıca nedenlerindedir. Bu eğilimler Grafik 4’te de açıkça görülmektedir.

Toplam mevduatlar içerisinde TL’nin payının en düşük olduğu ve dövizin payının en yüksek olduğu dönem, 2001 krizini takip eden dönemdir. Ancak ekonominin istikrara kavuşmaya başlamasının ardından TL’nin toplam mevduatlar içindeki payı artmaya, dövizin payı azalmaya başlamıştır. Yani tersine dolarizasyon süreci başlamıştır.

Kaynak: Tablo 6

Merkez bankasının açıklamalarına göre bu oranın yükselmesinin en önemli nedeni, döviz kuru piyasalarında ortaya çıkan oynaklığın, hane halkının döviz talebini etkilemesi ve tasarrufların döviz cinsinden yapılmasıdır. Ayrıca enflasyon oranındaki yükselmenin TL’den kaçışa neden olması da tasarrufların döviz cinsinden yapılması ve döviz mevduatlarının toplam mevduatlar içindeki payının artması sonucunu doğurmaktadır.

8. Sonuç

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ortaya çıkan ekonomik krizler gerek akademisyenler açısından gerekse politikacılar açısından dolarizasyon olgusuna yönelik ilgiyi artırmıştır. Bunun paralelinde dolarizasyona yönelik literatür özellikle 90’lı yıllardan itibaren hızlı bir gelişme göstermiştir. Bununla beraber, Türkçe literatür hala sınırlıdır. Günümüzde gerek resmi anlamda gerekse gayriresmi anlamda dolarizasyon sürecini yaşamakta olan çok sayıda ülke vardır. Dolarizasyonun, geçerli olduğu ülke açısından oldukça büyük faydaları olduğu kabul edilmekle birlikte bir takım yüksek maliyetlerinin de olması, resmi dolarizasyonu benimseyen ülke sayısının sınırlı kalmasında önemli bir faktördür. Türkiye’de de önemli ekonomik istikrarsızlıkların olması ve zaten yüksek derecede bir gayriresmi dolarizasyonun mevcut olması, zaman zaman resmi anlamda dolarizasyona geçiş ile ilgili tartışmalar yaratsa, dezavantajları düşünüldüğünde böyle bir süreç mümkün gözükmemektedir.

Kaynakça

- Acosta, A. (2001). "The False Dilemma of Dollarization" Global Policy Forum, March/April. Accessed 17 March 2017. <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/173/30438.html>
- Antinolfi, G. and Keister, T. (2001). Dollarization as A Monetary Arrangement for Emerging Market Economies. *Review (Federal Reserve Bank of Saint Louis)* 83(6): 29-40.
- Arteta, G. (2001). "Dollarization in Ecuador: Experiences, Challenges and Lessons" Americas' Insights, September 2001. Accessed 19 August 2002. <http://www.iamericas.org>
- BDDK. (2018). <https://www.bddk.org.tr>
- Bogetic, Z. (2000). Official Dollarization: Current Experiences and Issues. *CATO Journal* 20(2): 179-214.
- Calvo, G. A. (1999). "On Dollarization" University of Maryland, April 20. Accessed 21 March 2018. <http://www.columbia.edu/~gc2286/documents/ciecpn5.pdf> 15.06.2002.
- Çetin, A. (2004). Enflasyon, Döviz Kuru Belirsizliği ve Dolarizasyon Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği. *İktisat, İşletme ve Finans* 19(218): 99-110.
- DPT. (2004). "Sayılarla Türkiye Ekonomisi: Gelişmeler: (1980-2001) Tahminler (2002-2005)" <http://www.dpt.gov.tr>, Erişim Tarihi:10 Mart 2014.
- Edwards, S. (2001). Dollarization and Economic Performance: An Empirical Investigation. NBER Working Papers, WP 8274, Cambridge, www.nber.org/papers/w8274, 25.06.2002.
- Fontaine, J.A. (2000). Official Versus Spontaneous Dollarization. *CATO Journal* 20(1): 35-43.
- Hijazeen, I. and Assaf A. (2018). Dollarization in Jordan. *International Journal of Economics and Financial Issues* 8(2), 14-24.
- Lopez, F.A. (2002). Dollarization in Vulnerable Economies: The Lessons from Ecuador. Conference on Forms of Monetary Union, NYC Fordham University, <http://150.108.69.10/public/m-union/abstracts/lopezpaper.pdf>. 15.03.2003.
- Meyer, S. (2000). Dollarization: An Introduction, Paper presented at the Philadelphia Council of Business Economics. www.interdependence.org/pages/smyer_viewer.html, 23.07.2002.
- Munhupedzi, R. N. and Chidakwa A. M. (2017). Investigating the Impact of Dollarization on Economic Growth: A Case of Zimbabwe. *Expert Journal of Finance* 5: 12-20.
- Sachs, J. and Larrain, F. (1999). "Why Dollarization is More Straitjacket Than Salvation." Colombia International Affairs, Foreign Policy, Fall 1999. Accessed 10 March 2018. <https://docs.google.com/file/d/0B6fUcKTXc1UkZmUyMTc2ZTktYWZlMC00NTUwLWUwYzEtYjVhMTAyYThlNzEz/edit?pli=1> Fall 1999
- Schuler, K. (1999). "Basics of Dollarization" Joint Economic Committee Staff Report, July 1999. Accessed 15 March 2017. https://www.jec.senate.gov/public/_cache/files/08020552-766a-42c0-bb83-f4a2f94cbdff/basics-of-dollarization-july-1999.pdf
- Taşseven, Ö. ve Çınar, S. (2015). Türkiye'de Borç Dolarizasyonunun Belirleyicileri ve Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi* 4(2): 121-141.
- Terzi, H. ve Kurt, S. (2007). Türkiye'de Dolarizasyon Sürecinde Döviz Kuru ve Enflasyon İlişkisi. Ekonomik Yaklaşım Association. *Ekonomik Yaklaşım* 18(64): 1-22.
- Yeyati, E.L. and Sturzenegger, F. (2002). *Dollarization: Debates and Policy Alternatives*. MIT Press, <http://cep.lse.ac.uk/events/conferences/dollarization/Levy-Yeyati.pdf>, 23.07.2002.
- Yılmaz, G. (2005). Financial Dollarization, (De)Dollarization and The Turkish Experience Discussion Paper. Turkish Economic Association Discussion Paper No.2005/6, 17p.